

ЖИТТЯ

— як позичений нам п'ятихвилинний сон,

Лариса МАРЧУК
(Ужгород)

— записав у своїх щоденниках Бейла

Якщо на схилі життя людина не може розповісти своєї історії нащадкам, то проіснувала вона на землі бездумно й легковажно. Адже прихід кожного з нас у цей світ є знаковим – він має свою програму реалізації. Що любити, що робити? Ці запитання одразу поставив перед собою молодий Бейла (так називали його у побуті) Ерделі. Він відчував: коли про щось запитуєш у Бога, то приходять відповіді у вигляді ситуацій, зустрічей з людьми – і треба робити вибір. Варто до всього придивлятися уважно і визначатися, не втрачаючи свого шансу в житті.

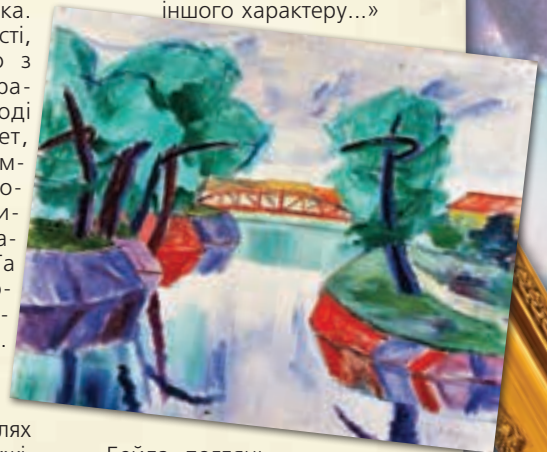
Про свій досвід пережитого, вистражданого, передуманого він написав у двох автобіографічних романах і мемуарах.

Бог, Кохання, Мистецтво, Нескінченність

З початкових букв цих слів угорською мовою Ерделі склав для свого роману назву «ІМЕН». Це захоплива розповідь історії його життя в Мюнхені, куди він потрапив на студії до відомого німецького художника, щоб навчитися малювати портрети. У цьому ательє на нього звернула увагу донька художника Лілет. Вона – спадкоємиця аристократичного німецького роду – ввела його до вищих кіл Мюнхена. Вони разом відвідували виставки, концерти, театри, оперу, казино, гольф-клуб. І молодий талановитий художник легко зійшовся з цікавими багатими людьми, майстерно пишучи їхні портрети, здобув особливу прихильність і дружбу. А знайомство з редактором однієї з популярних німецьких газет у Баварії дало можливість побувати на гучному судовому процесі, де Ерделі малював тих, хто потрапив на лаву підсудних. Серед них

був молодий Гітлер. Проте політика викликала в Ерделі відразу. Він надавав перевагу мистецтву й музиці. Залюбки слухав Вагнера, Шопена, Брамса, які виконувала для нього на фортепіано Лілет. А в манерах і стилі вдягатися наслідував Оскара Уайльда. Костюми, краватки, сорочки, хустинки стали для романтичної натури митця не просто одягом, а речами самовираження естетичного смаку художника. Завжди елегантний до вишуканості, із хустинкою в кишені або з бутоньєркою в петлиці, при краватці або метелику, в супроводі миловидної життєрадісної Лілет, Адальберт Ерделі викликав симпатії у світських шляхетних колах. Однак заробітки художника були нестабільними і не давали можливості розкошувати. Та одного разу Ерделі вдало продав портрет мюнхенського барона й одержав тисячу марок.

Передусім побіг забирати з пральні 26 сорочок, які залежалися там через заборгованість. А решту коштів використав на мандрівку Італією. Після ознайомлення з її мистецтвом і культурою Ерделі пише: «І все це лише для того, щоб я побачив Твою нескінченну велич, Господи!» І далі зауважує: «Господи, як Ти гарно зробиш, що кожній нації Ти дав інші прикмети, інші таланти й красу іншого характеру...»

Біда людям з малою вірою!

Адальберт Ерделі не бачив свого покликання в сімейному житті. Він мріяв про Париж. А тим часом батьки сподівалися на його одруження. Бо син уже мав ужгородську красуню-наречену Аглаю Серені. Всі свої почуття поваги й любові до жіночої краси він передасть у знаменитому портреті Аглаї. Художник залишає наречену і вирушає на пленер у художню колонію Гаржілес, що у Франції. Тут він знайомиться з Женев'єв Гоjar, яка готувалася стати співачкою. І Бог послав йому Любов. Дівчина була багатою нареченою, її батьки володіли замками, будинками. І бідному

художникові вона відкривала шлях до успішної кар'єри в самому Парижі. Він жив у Гаржілесі серед розкішної природи, у колі художників, заможних поціновувачів мистецтва. Він уперше насолоджувався безтурботним життям, адже був позбавлений матеріальних клопотів і мав можливість щодня малювати. Йому вже замовляли картини. Він проводив вільний час із чарівною парижанкою і не вірив своєму щастю. Якимось під час прогулянки біля закоханих зупинилося авто, на якому їхав батько Женев'єв. Дівчина зраділа і звернулася до Ерделі з проханням, щоб він попросив її руки в батька. Про це художник пише у щоденнику:

«Ця дівчина мене серйозно кохає й хоче своє життя пов'язати зі мною, простим підкарпатським хлопцем. Я задумався, дуже задумався.

— Женев'єв, за загальним уявленням, чоловік повинен заробляти, а не розраховувати на майно своєї дружини.

— Бейла, поглянь на цю справу інакше. Я тобі запропоную позику терміном на один рік. Про кошти на проживання не йдеться. Ти знаєш, що в нас це не є проблемою. Позику ти повернеш через п'ять років, якщо захочеш. Якщо не захочеш, теж не біда, маємо з чого жити».

Тоді в Гаржілесі Бог йому давав право вибору. Прощалися вони у старій церкві, де їхні поцілунки бачили з ікон Христос і Марія. Ерделі писав про втрачене кохання:

«Я від'їхав, несучи в душі страшенний біль. Мені хотілося бути з Женев'єв. Разом із нею жити. Залишитися назавжди в Парижі. І все-таки я виявився людиною з малою вірою. Я боявся, боявся невідомого майбутнього. Я не мав сміливості зробити ривок до тої мистецької кар'єри, якої всі чекали від мене. Біда людям із малою вірою!»

Те, що я отримав на землі в позику від Господа, не зможу залишити людству

Він продовжував жити у своєму романтичному світі, керуючись своїми встановленими цінностями навіть тоді, коли настали незрозумілі для нього радянські часи. Його душу методично терзали якимись претензіями. Врешті, йому порадили відмовитися від імені Ерделі, а взяти прізвище свого батька-українця Гриць. А вже колишесь на угоду угорському урядові його батько-вчитель змінив своє українське прізвище на Ерделі (з угорської – «лісова країна»). На що художник відповів: «Ерделі вже є. А Гриця я вже створити не встигну». Він переживав тяжкі нестатки. Навіть ті люди, що брали у нього картини, маючи на меті їх купити, не повертали коштів. Знайоми, щоб якось підтримати художника,

запрошували його на обід. Ерделі був великим життєлюбом і не збирався вмирати, хоча хвороба вже підступила до нього.

Йому було лише 64 роки, коли він покинув цей світ. Митець залишив свої картини, за якими сьогодні полюють колекціонери, оцінюючи кожну щонайменше у 100 тисяч доларів. Він став таким модним, що на будинок, де проживав, у 2004 році здійснили напад злодії, викравши живописні полотна, яких і досі не знайшли.

Ніби передчуваючи саме таке завершення свого творчого шляху, Ерделі ще в 30-х роках минулого століття написав: «Не моя вина, якщо все те, що я отримав на землі в позику від Господа, не зможу залишити людству».

...За дивним збігом обставин Адальберт провів дитячі роки під стінами Мукачівського замку, кращі дні свого життя пережив у Франції біля замку в Гаржілесі, а у зрілому віці поселився в Ужгородському замку. Власного помешкання він так і не збудував, але постійно дбав про свій внутрішній духовний світ, і Бог змилосердився над митцем: друг-архітектор презентував Адальбертові Ерделі будинок, де він прожив з 1937 по 1955 роки. На жаль, донині закарпатці не потурбувалися зробити тут меморіальний музей відомого художника, полотна якого виставляли у найпрестижніших мистецьких залах Європи.

Фото надані Закарпатським художнім інститутом.

Моє кохання без правил

Ольга КЛЕЙМЕНОВА

Пристрасть нахлинула в маленькому словацькому місті Свиднику, в Галереї імені Дезидерія Милого, що є філією тамтешнього Музею української культури. Може, то просто сонце вимило садиби, які куталися в листя та квіти, зухвало вкрило ландшафт яскравими мазками, висинило небо, запалило золотом річку. І цей навкологалерейний пейзаж видався раптом алюзією на щось таке бачене в Ерделі. Може, дався взнаки вересень, фатальний місяць, що забрав життя в майстра, а за 49 років по тому – в його дружини Магдалини. І миттєвий спогад про це прорвався на волю, коли стояла навпроти творинь митця.

Думала тоді про вакуум, в який необхідно селити художника заради збереження його крил. Заради невитрачання на марноту дорогих годин, відведених Небом на творчість. Адальберт Ерделі, громадянин Європи, вивчав живопис у Будапешті, Мюнхені. Потім багато подорожував різними країнами: вдосконалював майстерність, виставлявся. У 1930–1940-х його професійне реноме міцнішало в мистецьких центрах Франції, Італії,

Австрії, Бельгії й інших держав. Та більш за все Ерделі підкорявся магії рідної землі, що в різні часи належала Угорщині, Румунії, Чехословаччині та СРСР. Митець, відомий далеко за межами материнського краю, вперто марив створити в ньому мистецьку Мекку. І він таки увійшов в історію як один із батьків закарпатської школи живопису. Та, живучи в місцевості, з'ялтованій політичними буреломами, високоосвічений інтелігент потерпав від знущань та принижень із боку нехлюїв, котрі клеїли йому ярлики «формаліста» і «космополіта». Його методично нищили, позбавляючи посад, жбурляючи в безодню злиднів.

Тоді у словацькому місті етнічних українців думала: чому не кинув усе, не виїхав назавжди в ті світи, де гриз художню науку і де в іпостасі зрілого митця був би обласканий вдячним оточенням? Чого чекав від плебейської влади, яка тримала його в лабетах опали? Чи це – звичайний, притаманний художникам, мазохізм?

Думала тоді й про те, що злість долі тягнеться змією й після смерті. Адальберт Ерделі зустрів майбутню

дружину Магдалину, коли йому було 41, а їй – 16... Якось уночі 2004 року до ужгородського будинку 88-річної Магдалини увірвалися бандити та винесли близько 50 картин Ерделі. Старенька вдова, яку нелюди зв'язали електричними дротами, померла на місці від розриву серця.

Недобра доля продовжує перетворювати на попіл скалки минулого щастя. На місці будиночка Адальберта і Магдалини видерлася сучасна оселя...

Закохатися в картини не так божевільно, як наївно. Це – манія дівчиська й аж ніяк не дорослої пані. Однак пристрасть – штука апіорі неправильна та розумом не контрольована. Тому не варто опиратися, якщо раптом уві сні бачиш соковиті полотна Ерделі. На них, до прикладу, рожевою стрічкою мандрує схилами стежинка. Бузкові стовбури дерев вітаються одне до одного. А водну гладь не відрізнити від гірського кришталю.

Прокинувшись, пригадуєш: немає в світі істоти, трагічнішої за художника.